

Xərclərin Buraxılış modeli və Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün multiplikator effektləri

Prof. Vüsal QASIMLI,
İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzinin icraçı direktoru, i.e.d.

Rəşad HÜSEYNOV,
İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzinin departament rəhbəri

XÜLASƏ

Xərclər Buraxılış modeli iqtisadiyyatın sektorları üzrə dəyişikliklərin bütün iqtisadiyyata təsirlərini qiymətləndirmək üçün güclü iqtisadi riyazi alət hesab edilir. Bu modelin üstünlüklərindən ən əsası onun tətbiqinin nisbətən asan olmasıdır. Bu məqalədə, Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün ən son statistik məlumatlardan istifadə edərək müxtəlif multiplikator effektləri hesablanıb ki, bu da həm akademik həm də iqtisadi siyasətdə qərarvericilər üçün önəmli informasiyaları özündə ehtiva edir.

Açar sözlər: *Azərbaycan, Xərclər Buraxılış modeli, multiplikator effektləri, iqtisadi artım*

1. GİRİŞ

Xərclər Buraxılış modelləri iqtisadi ədəbiyyatda geniş istifadə edilən modellərdən sayılır. İqtisadiyyatın müxtəlif sahələri üçün və eləcə də seçilmiş sahələri üçün tətbiq edilə bilər. İnkişaf etmiş ölkələrdə bu tip modellərin tətbiq edilməsinə geniş rast gəlinirdi halda bir sıra inkişaf etməkdə olan ölkələrdə bu modellərin tətbiqinə az az rast gəlinir, baxmayaraq ki, belə modellərin tətbiqi daha asan hesab edilir.

Xərclər Buraxılış modelləri və onun Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün tətbiqi ilə bağlı iqtisadi ədəbiyyatda bir sıra məqalələrə rast gəlinir. Belə ki, Həsənlı (2011) ilk dəfə xərclər buraxılış modelini Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün tətbiq edərək müxtəlif multiplikatorları hesablamışdır. Tətbiq zamanı 2006-cı il üçün qurulmuş xərclər buraxılış cədvəllərindən istifadə edilmişdir. Bundan əlavə Abbasov və Yusifov (2015) xərclər-buraxılış modeli tətbiq etməklə Azərbaycanda büdcə xərclərində azalma şəraitində ayrı-ayrı iqtisadi sahələrdə məhsul buraxılışında baş verən dəyişiklər tədqiq etmişlər.

2. XƏRCLƏR BURAXILIŞ MODELİ

İqtisadi artımı qiymətləndirmək üçün ən yaxşı və asan edilə bilən analitik alətlərdən olan xərclər-buraxılış modeli rus riyaziyyatçısı və iqtisadçısı, 1925-ci ildən ABŞ-da yaşayan Vasili Leontyev tərəfindən işlənib hazırlanmışdır. Leontyev milli iqtisadiyyatı maddi və dəyər göstəricilərinin köməyi ilə cədvəl formasında təsvir etmişdir ki, bu da aşağıda qeyd edilən dörd hissədən ibarətdir:

- Məhsulun istehsalına çəkilən maddi xərc göstəriciləri;
- Bilavasitə istehlak, yığım və ixrac üçün istifadə olunan son məhsul göstəriciləri;
- Xalis məhsul göstəriciləri (əmək haqqı, mənfəət, xalis vergilər);
- Xalis məhsulun yenidən bölüşdürülməsi.

Cədvəlin sütunlarında dəyər ifadəsində ümumi məhsulun formalaşmasına çəkilən xərclər, üfuqi sətirlərdə isə bu məhsulun bölüşdürülməsi qeyd edilir. Bu məlumatlardan istifadə etməklə, xərclərin xüsusi çəkisini asanlıqla müəyyən etmək olar. Bu məqsədlə sütundan və ya sətirdən götürülmüş (seçilmiş) göstərici ümumi məhsulun kəmiyyətinə bölünür.

Xərclər buraxılış modeli öz növbəsində müxtəlif iqtisadi göstəricilərin digər göstəricilərə təsirlərini araşdırmaq üçün geniş şəkildə istifadə edilir. Bu istiqamətdə hesablamaları aparmaq üçün müxtəlif multiplikatorlardan istifadə edilir. Belə ki, iqtisadi analizlərin aparılması üçün buraxılış, əlavə dəyər və gəlir multiplikatorlarında iqtisadi ədəbiyyatda geniş istifadə edilir.

3. AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATI ÜÇÜN TƏRTİB EDİLƏN XƏRCLƏR-BURAXILIŞ CƏDVƏLLƏRİ

Xərclər-buraxılış cədvəlləri Milli Hesablar Sisteminin tərkib hissəsi kimi Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən Azərbaycanda 5 ildən bir hazırlanır. İlk dəfə 2001-ci ildə hazırlanan cədvəllərin sonuncusu 2016-cı ildə hazırlanmışdır. Xərclər-buraxılış cədvəllərinin qurulması üçün istifadə olunan əmtəə və xidmətlərin təsnifatı məqsədlərdən asılı olaraq bir neçə növ ola bilər. Azərbaycanda xərclər-buraxılış cədvəllərində əmtəə və xidmətlərin təsnifləşdirilməsi qüvvədə olan İqtisadi Fəaliyyət Növləri Təsnifatına uyğun olaraq aparılmışdır. 2016-cı ildə hazırlanan cədvəldə Azərbaycan iqtisadiyyatının 81 sektoru üçün hesablamalar aparılmışdır.

Son hazırlanan cədvəllərə əsaslanaraq Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün buraxılış multiplikatorları, gəlir multiplikatorları və əlavə dəyər multiplikatorları yuxarıda qeyd edilən metodologiyaya əsasən hesablanmışdır. Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, hesablamalar və onların nəticələri bir-başa iqtisadi siyasətdə tətbiq edilməsi arzu olunmaz nəticələrə gətirib çıxara bilər. Buna görə də alınan nəticələrin iqtisadi diskusiyalarda bir növ orientir kimi istifadə edilməsi məqsədə uyğun sayıla bilər. Təbiidir ki, aparılan hesablamaların nəticələrinin realılıqla uyğunluğuna əlavə edilmiş ilkin statistik məlumatlar ciddi şəkildə təsir edir.

4. BURAXILIŞ MULTIPLİKATORLARI

Buraxılış multiplikatoru iqtisadiyyatın sahələri üzrə son məhsul istehsalının 1 manat artmasının və ya həmin məhsul üzrə tələbin (daxili və ya xarici) artmasının ümumi iqtisadiyyat üzrə son məhsul istehsalının nə qədər artacağını hesablamağa imkan verir.

Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün hesablanmış buraxılış multiplikatorları Cədvəl 1-də hesablanmışdır. Cədvəl 1-ə əsasən modeldən çıxan nəticələrə görə sahələr üzrə buraxılışın artımı iqtisadiyyatın digər sahələrinə müxtəlif formada təsir edir. Belə ki, ağac, ağac və mantar materialları, mebeldən başqa, samandan və hörgü materiallarından məmulatlar (2.85); kağız və kağız məmulatları (2.66); elektrik avadanlıqları (2.65); geyim və xəzlər (2.56); rezin və plastik kütlə məmulatları (2.54); dəri və dəriyə oxşar məmulatlar (2.52); mebel (2.45); tütün məmulatları (2.39); qida (yeyinti) məhsulları (2.36) istehsalı sahələri ən yüksək buraxılış multiplikatorlarına malik sahələrdirlər. Digər tərəfdən isə ən kiçik buraxılış multiplikatorlarına malik olan sahələrə daş kömür və liqnit (1.00); üzvlük təşkilatları tərəfindən göstərilən xidmətlər (1.10); məcburi sosial təminat üzrə xidmətlərdən başqa, sığorta, təkrarsığorta və pensiya təminatı xidmətləri (1.11); xam neft və təbii qaz (1.12); kompüter proqramlaşdırması, məsləhət və bununla əlaqədar xidmətlər (1.16) aid edilə bilər.

Cədvəl 1. Buraxılış multiplikatorları

	Sektorlar	Buraxılış multiplikatorları
1	Ağac, ağac və mantar materialları, mebeldən başqa, samandan və hörgü materiallarından məmulatlar	2.85
2	Kağız və kağız məmulatları	2.66
3	Elektrik avadanlıqları	2.65
4	Geyim; Xəzlər	2.56
5	Rezin və plastik kütlə məmulatları	2.54
6	Dəri və dəriyə oxşar məmulatlar	2.52
7	Mebel	2.45
8	Tütün məmulatları	2.39

	Sektorlar	Buraxılış multiplikatorları
9	Kanalizasiya xidmətləri; tullantı suları	2.37
10	Qida (yeyinti) məhsulları	2.32
11	Əsas əczaçılıq məhsulları və əczaçılıq preparatları	2.30
12	Mərkəzi ofislərin xidmətləri; idarəetmə məsələləri üzrə məsləhət xidmətləri	2.26
13	Metal filizləri	2.24
14	Mədəncixarma sənayesinin sair məhsulları	2.22
15	Mədəncixarma sənayesinə yardımçı xidmətlər	2.21
16	Digər tullantuların yığılması və ləğv edilməsi üzrə xidmətlər	2.18
17	Maşın və avadanlıqlar istisna olmaqla hazır metal məmulatları	2.17
18	Kinofilmlərin, video və televiziya proqramlarının hazırlanması, səsyzama və musiqi nəşrləri üzrə xidmətlər	2.12
19	Digər qruplara daxil edilməyən maşınlar və avadanlıqlar	2.12
20	Kompüter, elektron və optik məmulatlar	2.12
21	Çap məhsulu və informasiya daşıyıcıları	2.12
22	Kimyəvi maddələr və kimyəvi məhsullar	2.08
23	Avtomobillər, qoşqular və yarımqoşqular	2.06
24	Memarlıq və mühəndislik sahəsində xidmətlər; texniki sınaq və təhlil sahəsində xidmətlər	2.03
25	İçkilər	2.03
26	Əsas metallar	2.02
27	Maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri	1.97
28	Tikinti və tikinti işləri	1.95
29	Maliyyə xidmətləri və sığorta xidmətləri sahəsində yardımçı xidmətlər	1.94
30	Kompüterlərin, şəxsi istifadə əşyalarının və məişət mallarının təmiri üzrə xidmətlər	1.93
31	Binalar və mənzərələrin dəyişdirilməsi üzrə xidmətlər	1.92
32	Sair qeyri-metal mineral məmulatlar	1.91
33	Baytarlıq xidmətləri	1.91
34	Hava nəqliyyatı xidmətləri	1.90
35	Toxuculuq məhsulları	1.89

	Sektorlar	Buraxılış multiplikatorları
36	Radioverilişlərin proqramlaşdırılması və yayımlanması üzrə xidmətlər	1.86
37	Sair sənaye məmulatları	1.86
38	Məlumat xidmətləri	1.83
39	Elektrik enerjisi, qaz, buxar və havanın kondisiyalaşdırılması	1.80
40	Bütövlükdə cəmiyyətə təqdim olunan dövlət idarəetməsi və müdafiə sahəsində xidmətlər; məcburi sosial təminat üzrə xidmətlər	1.79
41	Təbii su; suyun təmizlənməsi və təchizatı üzrə xidmətlər	1.78
42	Koks və emal edilmiş neft məhsulları	1.77
43	Kənd təsərrüfatı, ovçuluq və oxşar xidmətlər	1.77
44	Nəşriyyat xidmətləri	1.76
45	Telekommunikasiya xidmətləri	1.74
46	Anbar və yardımçı nəqliyyat xidmətləri	1.74
47	Yaşayışa təminatı olmayan sosial xidmətlər	1.70
48	Sosial xidmətlər	1.68
49	Tullantıların yığılması, təmizlənməsi və ləğv edilməsi üzrə xidmətlər; tullantılardan istifadə edilməsi xidmətləri	1.67
50	Səyahət agentliklərinin və turoperatorların əvvəlcədən sifariş etmə xidməti və bununla əlaqədar xidmətlər	1.66
51	Sair fərdi xidmətlərin göstərilməsi	1.63
52	Elmi tədqiqat və işləmələr sahəsində xidmətlər	1.61
53	Sair nəqliyyat avadanlıqları	1.61
54	Biznesin müdafiəsinə yönəldilmiş inzibati və sair əlavə xidmətlər	1.58
55	Səhiyyə sahəsində xidmətlər	1.57
56	İçki və yeməklərin satışı üzrə xidmətlər	1.56
57	Yaşayış üçün yerlər tərəfindən xidmətlərin göstərilməsi	1.55
58	Balıq və sair balıqçılıq məhsulları; balıqçılıq məhsulları; balıqçılığa yardımçı xidmətlər	1.54
59	Kirayə və lizing xidmətləri	1.53
60	İdman, istirahət və əyləncə sahəsində xidmətlər	1.52
61	Hüquq və mühasibat uçotu sahəsində fəaliyyət	1.51
62	Qumar oyunları və mərcəlmə üzrə xidmətlər	1.51

	Sektorlar	Buraxılış multiplikatorları
63	Reklam və bazarın tədqiq edilməsi sahəsində xidmətlər	1.51
64	Topdan və pərakəndə satış xidmətləri; avtomobillərin və motosikletlərin təmiri üzrə xidmətlər	1.50
65	Sair peşəkar, elmi və texniki fəaliyyət sahəsində xidmətlər	1.49
66	Yaradıcılıq, incəsənət və əyləncə sahəsində xidmətlər	1.49
67	Məşğuliyyət sahəsində xidmətlər	1.47
68	Kitabxana, arxiv, muzey və sair mədəniyyət müəssisələrinin xidmətləri	1.42
69	Quru yol nəqliyyatı və boru kəməri ilə daşınma xidmətləri	1.38
70	Daşınmaz əmlakla əlaqədar xidmətlər	1.36
71	İstintaq aparılması və təhlükəsizliyin qorunması üzrə xidmətləri	1.34
72	Təhsil sahəsində xidmətlər	1.33
73	Sığorta və pensiya təminatı üzrə xidmətlərdən başqa, maliyyə fəaliyyəti üzrə xidmətlər	1.29
74	Poçt və kuryer xidmətləri	1.27
75	Məşə məhsulları, ağac tədarükü və bununla əlaqədar xidmətlər	1.21
76	Su nəqliyyatı xidmətləri	1.17
77	Kompüter proqramlaşdırması, məsləhət və bununla əlaqədar xidmətlər	1.16
78	Xam neft və təbii qaz	1.12
79	Məcburi sosial təminat üzrə xidmətlərdən başqa, sığorta, təkrarsığorta və pensiya təminatı xidmətləri	1.11
80	Üzvlük təşkilatları tərəfindən göstərilən xidmətlər	1.10
81	Daş kömür və liqnit	1.42

5. ƏLAVƏ DƏYƏR MULTİPLİKATORLARI

Əlavə dəyər multiplikatoru iqtisadiyyatın sahələri üzrə əlavə dəyərin 1 manat artmasının ümumi iqtisadiyyat üzrə əlavə dəyərin nə qədər artacağını hesablamağa imkan verir. Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün hesablanmış əlavə dəyər multiplikatorları Cədvəl 2-də göstərilmişdir.

Mödelin nəticələrinə əsasən iqtisadiyyatın aşağıda qeyd edilən 10 sektorunda ən yüksək əlavə dəyər multiplikatorları müşahidə edilib: məşğuliyyət sahəsində xidmətlər (1.12); səhiyyə sahəsində xidmətlər (1.08); daşınmaz əmlakla əlaqədar xidmətlər (1.07); kitabxana, arxiv, muzey və sair mədəniyyət müəssisələrinin xidmətləri (1.07); yaradıcılıq, incəsənət və əyləncə sahəsində xidmətlər (1.06); xam neft və təbii qaz (1.06); su nəqliyyatı xidmətləri (1.05); sair nəqliyyat avadanlıqları (1.05); sair sənaye məmulatları (1.05); təhsil sahəsində xidmətlər (1.05). Bununla yanaşı ən aşağı əlavə dəyər multiplikatoru daş kömür və liqnit (0.00); digər tullantıların yığılması və ləğv edilməsi üzrə xidmətlər (0.15); kanalizasiya xidmətləri və tullantı suları (0.32); geyim və xəzlər (0.48); qida (yeyinti) məhsulları (0.49) istehsalı kimi sahələrdə olmuşdur.

Cədvəl 2. Əlavə dəyər multiplikatorları

	Sektorlar	Əlavə dəyər multiplikatorları
1	Məşğuliyyət sahəsində xidmətlər	1.12
2	Səhiyyə sahəsində xidmətlər	1.08
3	Daşınmaz əmlakla əlaqədar xidmətlər	1.07
4	Kitabxana, arxiv, muzey və sair mədəniyyət müəssisələrinin xidmətləri	1.06
5	Yaradıcılıq, incəsənət və əyləncə sahəsində xidmətlər	1.06
6	Xam neft və təbii qaz	1.05
7	Su nəqliyyatı xidmətləri	1.05
8	Sair nəqliyyat avadanlıqları	1.05
9	Sair sənaye məmulatları	1.05
10	Təhsil sahəsində xidmətlər	1.05
11	Meşə məhsulları, ağac tədarükü və bununla əlaqədar xidmətlər	1.05
12	Balıq və sair balıqçılıq məhsulları; balıqçılıq məhsulları; balıqçılığa yardımçı xidmətlər	1.05
13	İstintaq aparılması və təhlükəsizliyin qorunması üzrə xidmətləri	1.05
14	Qumar oyunları və mərcəlmə üzrə xidmətlər	1.05
15	Yaşayış üçün yerlər tərəfindən xidmətlərin göstərilməsi	1.04
16	Kompüter proqramlaşdırması, məsləhət və bununla əlaqədar xidmətlər	1.04
17	Quru yol nəqliyyatı və boru kəməri ilə daşınma xidmətləri	1.04
18	Sığorta və pensiya təminatı üzrə xidmətlərdən başqa, maliyyə fəaliyyəti üzrə xidmətlər	1.04
19	Tullantıların yığılması, təmizlənməsi və ləğv edilməsi üzrə xidmətlər; tullantılardan istifadə edilməsi xidmətləri	1.03
20	Elmi tədqiqat və işləmələr sahəsində xidmətlər	1.03
21	Üzvlük təşkilatları tərəfindən göstərilən xidmətlər	1.03
22	Sair fərdi xidmətlərin göstərilməsi	1.03
23	Məcburi sosial təminat üzrə xidmətlərdən başqa, sığorta, təkrarsığorta və pensiya təminatı xidmətləri	1.02
24	Poçt və kuryer xidmətləri	0.99
25	İçki və yeməklərin satışı üzrə xidmətlər	0.99
26	İdman, istirahət və əyləncə sahəsində xidmətlər	0.99

	Sektorlar	Əlavə dəyər multiplikatorları
27	Çap məhsulu və informasiya daşıyıcıları	0.99
28	Təbii su; suyun təmizlənməsi və təchizatı üzrə xidmətlər	0.99
29	Yaşayışa təminatlı sosial xidmətlər	0.98
30	Biznesin müdafiəsinə yönəldilmiş inzibati və sair əlavə xidmətlər	0.97
31	Topdan və pərakəndə satış xidmətləri; avtomobillərin və motosikletlərin təmiri üzrə xidmətlər	0.96
32	Sosial xidmətlər	0.96
33	Reklam və bazarın tədqiq edilməsi sahəsində xidmətlər	0.96
34	Kənd təsərrüfatı, ovçuluq və oxşar xidmətlər	0.95
35	Kirayə və lizing xidmətləri	0.95
36	Hüquq və mühasibat uçotu sahəsində fəaliyyət	0.94
37	Nəşriyyat xidmətləri	0.93
38	Binalar və mənzərələrin dəyişdirilməsi üzrə xidmətlər	0.93
39	Bütövlükdə cəmiyyətə təqdim olunan dövlət idarəetməsi və müdafiə sahəsində xidmətlər; məcburi sosial təminat üzrə xidmətlər	0.93
40	Avtomobillər, qoşqular və yarımqoşqular	0.92
41	Kompüter, elektron və optik məmulatlar	0.92
42	İçkilər	0.91
43	Əsas metallar	0.91
44	Tikinti və tikinti işləri	0.90
45	Kompüterlərin, şəxsi istifadə əşyalarının və məişət mallarının təmiri üzrə xidmətlər	0.90
46	Baytarlıq xidmətləri	0.89
47	Üzvlük Səyahət agentliklərinin və turoperatorların əvvəlcədən sifariş etmə xidməti və bununla əlaqədar xidmətlər	0.89
48	Anbar və yardımçı nəqliyyat xidmətləri	0.87
49	Məlumat xidmətləri	0.87
50	Sair peşəkar, elmi və texniki fəaliyyət sahəsində xidmətlər	0.87
51	Toxuculuq məhsulları	0.86
52	Ağac, ağac və mantar materialları, mebeldən başqa, samandan və hörgü materiallarından məmulatlar	0.85
53	Radioverilişlərin proqramlaşdırılması və yayımlanması üzrə xidmətlər	0.83

	Sektorlar	Əlavə dəyər multiplikatorları
54	Mədəncixarma sənayesinə yardımçı xidmətlər	0.83
55	Telekommunikasiya xidmətləri	0.82
56	Maşın və avadanlıqlar istisna olmaqla hazır metal məmulatları	0.81
57	Maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri	0.80
58	Maliyyə xidmətləri və sığorta xidmətləri sahəsində yardımçı xidmətlər	0.78
59	Mədəncixarma sənayesinin sair məhsulları	0.77
60	Sair qeyri-metal mineral məmulatlar	0.77
61	Koks və emal edilmiş neft məhsulları	0.76
62	Metal filizləri	0.75
63	Hava nəqliyyatı xidmətləri	0.74
64	Memarlıq və mühəndislik sahəsində xidmətlər; texniki sınaq və təhlil sahəsində xidmətlər	0.71
65	Elektrik enerjisi, qaz, buxar və havanın kondisiyalaşdırılması	0.70
66	Tütün məmulatları	0.70
67	Mebel	0.70
68	Əsas əczaçılıq məhsulları və əczaçılıq preparatları	0.69
69	Dəri və dəriyə oxşar məmulatlar	0.66
70	Mərkəzi ofislərin xidmətləri; idarəetmə məsələləri üzrə məsləhət xidmətləri	0.62
71	Rezin və plastik kütlə məmulatları	0.60
72	Elektrik avadanlıqları	0.60
73	Digər qruplara daxil edilməyən maşınlar və avadanlıqlar	0.60
74	Kimyəvi maddələr və kimyəvi məhsullar	0.59
75	Kinofilmlərin, video və televiziya proqramlarının hazırlanması, səsyzama və musiqi nəşrləri üzrə xidmətlər	0.59
76	Kağız və kağız məmulatları	0.58
77	Qida (yeyinti) məhsulları	0.49
78	Geyim; Xəzlər	0.48
79	Kanalizasiya xidmətləri; tullantı suları	0.32
80	Digər tullantıların yığılması və ləğv edilməsi üzrə xidmətlər	0.15

6. GƏLİR MULTIPLİKATORLARI

Gəlir multiplikatoru iqtisadiyyatın sahələri üzrə yaranan gəlirin hər 1 manat artmasının ümumi iqtisadiyyat üzrə yaranan gəlirlərin nə qədər artacağını hesablamağa imkan verir.

Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün hesablanmış gəlir multiplikatorları Cədvəl 3-də göstərilmişdir. Hesablamaların nəticələrinə əsasən iqtisadiyyatın aşağıda qeyd edilən 10 sektorunda ən yüksək gəlir multiplikatorları müşahidə edilib: bütövlükdə cəmiyyətə təqdim olunan dövlət idarəetməsi və müdafiə sahəsində xidmətlər; məcburi sosial təminat üzrə xidmətlər (0.86); təhsil sahəsində xidmətlər (0.83); tullantıların yığılması, təmizlənməsi və ləğv edilməsi üzrə xidmətlər (0.83); təbii su - suyun təmizlənməsi və təchizatı üzrə xidmətlər (0.76); elmi tədqiqat və işləmələr sahəsində xidmətlər (0.76); reklam və bazarın tədqiq edilməsi sahəsində xidmətlər (0.70); hüquq və mühasibat uçotu sahəsində fəaliyyət (0.69); baytarlıq xidmətləri (0.65); sair peşəkar, elmi və texniki fəaliyyət sahəsində xidmətlər (0.64); məşğuliyyət sahəsində xidmətlər (0.62).

Bununla yanaşı ən aşağı əlavə dəyər multiplikatoru daş kömür və liqnit (0.00); kənd təsərrüfatı, ovçuluq və oxşar xidmətlər (0.04), balıq və sair balıqçılıq məhsulları; balıqçılıq məhsulları; balıqçılığa yardımçı xidmətlər (0.05); daşınmaz əmlakla əlaqədar xidmətlər (0.05); metal filizləri (0.05) istehsalı kimi sahələrdə olmuşdur.

Cədvəl 3. Gəlir multiplikatorları

	Sektorlar	Gəlir multiplikatorları
1	Bütövlükdə cəmiyyətə təqdim olunan dövlət idarəetməsi və müdafiə sahəsində xidmətlər; məcburi sosial təminat üzrə xidmətlər	0.88
2	Təhsil sahəsində xidmətlər	0.83
3	Tullantıların yığılması, təmizlənməsi və ləğv edilməsi üzrə xidmətlər; tullantılardan istifadə edilməsi xidmətləri	0.83
4	Təbii su; suyun təmizlənməsi və təchizatı üzrə xidmətlər	0.76
5	Elmi tədqiqat və işləmələr sahəsində xidmətlər	0.76
6	Reklam və bazarın tədqiq edilməsi sahəsində xidmətlər	0.70
7	Hüquq və mühasibat uçotu sahəsində fəaliyyət	0.69
8	Baytarlıq xidmətləri	0.65
9	Sair peşəkar, elmi və texniki fəaliyyət sahəsində xidmətlər	0.64
10	Məşğuliyyət sahəsində xidmətlər	0.62
11	İstintaq aparılması və təhlükəsizliyin qorunması üzrə xidmətləri	0.58
12	Biznesin müdafiəsinə yönəldilmiş inzibati və sair əlavə xidmətlər	0.54
13	Kirayə və lizing xidmətləri	0.52
14	Memarlıq və mühəndislik sahəsində xidmətlər; texniki sınaq və təhlil sahəsində xidmətlər	0.52
15	Binalar və mənzərələrin dəyişdirilməsi üzrə xidmətlər	0.51
16	Səyahət agentliklərinin və turoperatorların əvvəlcədən sifariş etmə xidməti və bununla əlaqədar xidmətlər	0.49
17	Mərkəzi ofislərin xidmətləri; idarəetmə məsələləri üzrə məsləhət xidmətləri	0.45

	Sektorlar	Gəlir multiplikatorları
18	Səhiyyə sahəsində xidmətlər	0.43
19	Yaşayışa təminatlı sosial xidmətlər	0.39
20	Sosial xidmətlər	0.38
21	Kitabxana, arxiv, muzey və sair mədəniyyət müəssisələrinin xidmətləri	0.35
22	Yaradıcılıq, incəsənət və əyləncə sahəsində xidmətlər	0.35
23	Qumar oyunları və mərcəlmə üzrə xidmətlər	0.35
24	İdman, istirahət və əyləncə sahəsində xidmətlər	0.33
25	Sığorta və pensiya təminatı üzrə xidmətlərdən başqa, maliyyə fəaliyyəti üzrə xidmətlər	0.29
26	Kompüter proqramlaşdırması, məsləhət və bununla əlaqədar xidmətlər	0.29
27	Məcburi sosial təminat üzrə xidmətlərdən başqa, sığorta, təkrarsığorta və pensiya təminatı xidmətləri	0.28
28	Kanalizasiya xidmətləri; tullantı suları	0.26
29	Nəşriyyat xidmətləri	0.25
30	Topdan və pərakəndə satış xidmətləri; avtomobillərin və motosikletlərin təmiri üzrə xidmətlər	0.25
31	Sair nəqliyyat avadanlıqları	0.24
32	Sair sənaye məmulatları	0.24
33	Məlumat xidmətləri	0.24
34	Radioverilişlərin proqramlaşdırılması və yayımlanması üzrə xidmətlər	0.23
35	Çap məhsulu və informasiya daşıyıcıları	0.23
36	Telekommunikasiya xidmətləri	0.22
37	Maliyyə xidmətləri və sığorta xidmətləri sahəsində yardımçı xidmətlər	0.22
38	Avtomobillər, qoşqular və yarımqoşqular	0.21
39	Kompüter, elektron və optik məmulatlar	0.21
40	İçkilər	0.21
41	Əsas metallar	0.21
42	Su nəqliyyatı xidmətləri	0.20
43	Toxuculuq məhsulları	0.20
44	Elektrik enerjisi, qaz, buxar və havanın kondisiyalaşdırılması	0.19

	Sektorlar	Gəlir multiplikatorları
45	Ağac, ağac və mantar materialları, mebeldən başqa, samandan və hörgü materiallarından məmulatlar	0.19
46	Quru yol nəqliyyatı və boru kəməri ilə daşınma xidmətləri	0.19
47	Maşın və avadanlıqlar istisna olmaqla hazır metal məmulatları	0.19
48	Poçt və kuryer xidmətləri	0.18
49	Maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri	0.18
50	Tikinti və tikinti işləri	0.18
51	Koks və emal edilmiş neft məhsulları	0.17
52	Sair qeyri-metal mineral məmulatlar	0.17
53	Kinofilmlərin, video və televiziya proqramlarının hazırlanması, səsyazma və musiqi nəşrləri üzrə xidmətlər	0.16
54	Anbar və yardımçı nəqliyyat xidmətləri	0.16
55	Mebel	0.16
56	Tütün məmulatları	0.16
57	Əsas əczaçılıq məhsulları və əczaçılıq preparatları	0.16
58	Rezin və plastik kütlə məmulatları	0.14
59	Üzvlük təşkilatları tərəfindən göstərilən xidmətlər	0.14
60	Sair fərdi xidmətlərin göstərilməsi	0.14
61	Dəri və dəriyə oxşar məmulatlar	0.14
62	Hava nəqliyyatı xidmətləri	0.14
63	Elektrik avadanlıqları	0.14
64	Digər qruplara daxil edilməyən maşınlar və avadanlıqlar	0.14
65	Kimyəvi maddələr və kimyəvi məhsullar	0.13
66	Kağız və kağız məmulatları	0.13
67	Meşə məhsulları, ağac tədarükü və bununla əlaqədar xidmətlər	0.13
68	Geyim; Xəzlər	0.13
69	Kompüterlərin, şəxsi istifadə əşyalarının və məişət mallarının təmiri üzrə xidmətlər	0.13
70	Digər tullantıların yığılması və ləğv edilməsi üzrə xidmətlər	0.12
71	Yaşayış üçün yerlər tərəfindən xidmətlərin göstərilməsi	0.11

	Sektorlar	Gəlir multiplikatorları
72	İçki və yeməklərin satışı üzrə xidmətlər	0.11
73	Qida (yeyinti) məhsulları	0.08
74	Xam neft və təbii qaz	0.07
75	Mədəncixarma sənayesinə yardımçı xidmətlər	0.07
76	Mədəncixarma sənayesinin sair məhsulları	0.06
77	Metal filizləri	0.05
78	Daşınmaz əmlakla əlaqədar xidmətlər	0.05
79	Balıq və sair balıqçılıq məhsulları; balıqçılıq məhsulları; balıqçılığa yardımçı xidmətlər	0.05
80	Kənd təsərrüfatı, ovçuluq və oxşar xidmətlər	0.04
81	Daş kömür və liqnit	0.00

7. XÜLASƏ

Xərclər Buraxılış modelləri iqtisadi təhlil aləti kimi geniş yayılmışdır. Digər modellərdən fərqli olaraq bu modelin tətbiqi nisbətən asandır. Eləcə də alınan nəticələr də daha asan izahı edilə bilər. Bu məqalədə qısa olaraq, Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün buraxılış, əlavə dəvər və gəlir multiplikatorları hesablanmışdır. Hesablama zamanı Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən hazırlanan ən son xərclər buraxılış cədvəlləri istifadə edilmişdir. Nəticələr göstərir ki, Azərbaycan iqtisadiyyatı üzrə ən yüksək buraxılış multiplikatorları ağac, ağac və mantar materialları, mebeldən başqa, samandan və hörgü materiallarından məmulatlar; kağız və kağız məmulatları; elektrik avadanlıqları; geyim və xəzlər; rezin və plastik kütlə məmulatları; dəri və dəriyə oxşar məmulatlar; mebel; tütün məmulatları; qida (yeyinti) məhsulları istehsalı sahələrində müşahidə edilir. Digər tərəfdən isə, ən yüksək əlavə dəyər multiplikatorları məşğuliyyət sahəsində xidmətlər; səhiyyə sahəsində xidmətlər; daşınmaz əmlakla əlaqədar xidmətlər; kitabxana, arxiv, muzey və sair mədəniyyət müəssisələrinin xidmətləri; yaradıcılıq, incəsənət və əyləncə sahəsində xidmətlər; xam neft və təbii qaz; su nəqliyyatı xidmətləri; sair nəqliyyat avadanlıqları; sair sənaye məmulatları; təhsil sahəsində xidmətlər sahəsində müşahidə edilir. Gəlir multiplikatorları üzrə isə ən yüksək göstəricilərə bütövlükdə cəmiyyətə təqdim olunan dövlət idarəetməsi və müdafiə sahəsində xidmətlər; məcburi sosial təminat üzrə xidmətlər; təhsil sahəsində xidmətlər; tullantıların yığılması, təmizlənməsi və ləğv edilməsi üzrə xidmətlər; təbii su - suyun təmizlənməsi və təchizatı üzrə xidmətlər; elmi tədqiqat və işləmələr sahəsində xidmətlər; reklam və bazarın tədqiq edilməsi sahəsində xidmətlər; hüquq və mühasibat uçotu sahəsində fəaliyyət; baytarlıq xidmətləri; sair peşəkar, elmi və texniki fəaliyyət sahəsində xidmətlər; məşğuliyyət sahəsində xidmətlər kimi sahələrdə rast gəlinmişdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Abbasov, C., Yusifov, M. "Büdcə xərcləri və xərclər buraxılış modeli". İşçi məqalələr siyahısı.
Bakı: 01/2015, 8 s.

<https://uploads.cbar.az/assets/1b3f25b9eb324187c2f4fd063.pdf>

Həsənlı, Y. "Azərbaycan iqtisadiyyatının sahələrarası əlaqələrinin modelləşdirilməsi". Bakı:
2011, 174 s.

Leontief, Wassily. "Environmental Repercussions and the Economic Structure: An Input-Output
Approach". The Review of Economics and Statistics, Vol. 52, No. 3 (Aug., 1970), pp. 262-271.

<http://www.jstor.org/stable/1926294>

INPUT-OUTPUT MODEL AND MULTIPLIER EFFECTS FOR THE AZERBAIJANI ECONOMY

Prof. Dr. Vusal GASIMLI,
Ph.D. Rashad HUSEYNOV

ABSTRACT

Input Output model is a powerful economic tool for assessing the impact of changes on sectors of the economy on the economy as a whole. The main advantage of this type model is its relative ease of application. This article computes various multiplier effects for the Azerbaijani economy using the latest statistics, which contain important information for decision makers in both academic and economic policy.

Keywords: Azerbaijan, Input-output model, multiplier effects, economic growth

Məqalə redaksiyaya daxil olub: 07.04.2022

Çapa qəbul olunub: 11.05.2022